

Skrift.

Ett offentligt föredrag hade annonserats att hållas i K.F.U.M:s hörsal den 11 december kl. 8,15 e.m. av fru Mayika Stjernstedt över ämnet "Ensam kvinna vid fronten".

Fru Stjernstedt yttrade därvid följande:

När jag började samla mina anteckningar för att utarbeta det föredrag jag skulle hålla i Stockholm, tänkte jag på gång, att jag skulle bra gärna vilja höra, vad mina blivande åhörare helst ville få reda på, vad jag helst borde berättata av mina intryck från Frankrike. Jag har i hastigheten kommit att giva mitt föredrag en titel, som låter som om jag tänkte tala om mig själv. Jag får be dem en ursäkt, som nämligen uppfattat det så. Det är nämligen alltså icke min mening att tala om mig själv, och jag tror, att jag gjort bäst, då jag bestämt mig för att helt enkelt redogöra för, vad jag personligen hörde eller såg eller fick mig direkt berättat under min vistelse dels vid den franska fronten, dels om en kvinna genom ett särskilt undantag fick komma fram, dels över huvud taget i Frankrike, detta land som varit och bär krigets påtvungna tunga med en så utomordentlig moralisk kraft, en så beslutsam försvarensenergi och ett så sublimt tålamod, att man verkligen gott kan säga, att hela världens numera skänker det sin oförbehållsamma beundran, från att som vi minnas under krigets första skede ha stått jämlikan skeptisk eller osäker visavi dess hållning och dess steg. Jag talar naturligtvis icke om om Frankrikes verkliga värmer, om dem som verkligen kände dess folks rätta halt och om dess inre resurser. Dessa voro alltid vissa om att Frankrike skulle kunna brytas ned, och dessa ha ingenting behövt ändra i sitt sätt att se.

Jag kom till Paris en av de första dagarna i september och där talades då redan om att något slags liberaliseras där framme vid fronten. Tyskarna hade redan länge varit sig passiva och tycktes ha överlämnat åt fransmännen att taga

initiativet till offensiv, om över huvud taget någon skulle skulle bli av. Och de, tyskarna, voro synnerligen starkt befästa. Ja, en del av deras ställningar i Champagne, särskilt de, som voro avsedda att skydda den för tyskarna synnerligen viktiga järnvägslinjen mellan Chalons och gällde för att vara nästan ointagliga. Det blev emellertid över just dessa ställningar och en cirka 40 kvadratkilometers terräng, så gott som i sin helhet bestående av försvarskomplexer, som fransmännen gingo segerrikt fram under offensiven den 25 till 28 september, det s.k. slaget i Champagne, vilket renderade de allierade inalles 30000 tyska fångar och en massa kanoner och annan materiel.

Cirka 8 till 10 dagar senare blev jag satt i tillfälle att besöka just den del av fronten, där detta slag stått, och jag fick där se såväl de förutvarande tyska ställningarna som de nya franska.

Många personer ha sedan jag kom hem frågat mig, vad som egentligen menas med fronten. Vi ha kanske varit ute på dyngården och sett skyttegravarna där, taggtrådsnäten och de försvarsverk som där gjorts och tänkt: ja, så ser fronten ut. Men fronten är i realiteten något mycket vidlyftigare. Ett par skyttegravslinjer och taggtrådsnät te sig i förhållande till fronten ungefär som en provlapp till ett tygstycke för att icke säga en hel butik.

Min resa till den franska fronten gick först per järnväg till staden Chalons, och redan för att komma dit behöves särskilda papper, rätt svåra att erhålla. Chalons ligger nämligen inom den militära operationszonen, om också inte i den direkta stridslinjen, och utgör ändstationen för järnvägen åt det hållet från Paris. Själva staden ser dock i väsentligt ut att leva ett tämligen normalt liv, om också inte så med en massa militär.

Från Chalons gick färden sedan vidare norr ut i ~~1 mil~~ och det var att kilometer efter kilometer färdas genom ~~landskapet~~.

där så gott som icke ett civilt liv fanns. Jag tror, att jag såg en gammal gumma på en kärra en gång; det är det enda jag kan minnas. Det var ett absolut avspärrat landskap, ett landskap av sönderskjutna byar, öde fält, soldatläger, övningsplatser för trupper, kilometer efter kilometer fram hastigt i bil. Äro vi nu vid fronten? Ja, från och med Chalons voro vi vid den egentliga fronten och äro alltså där alltjämt. Men ännu äro vi icke t.ex. inom skotthåll för de fientliga artilleriet, eller om vi också skulle vara det för de mera långstjämande pjäserna, så är det just ingen fara för att fienden skulle ödsla sina ganska dyrbara skott på någonting sådant som endast en obefäst terräng. Här och var passera vi infanteri eller artilleri, automobil- eller aeroplancarages, häststallar, förrådsdepåer, lasarettaskjul, provisoriska förbandsplatser o.s.v., hela den väldiga reserv som ligger bakom det styvok, där den egentliga striden står och där varenda dag, äro då de officiella kommunikéerna lyda på "ingenting nytt", "allt lugnt", människoliv förspillas. Allting här är maskerat till skydd för fientliga aeroplanspanare. Skjulens tak äro byggda med torv, halm eller trädgrenar. Tältdukarna äro byggda åtminstone på översidan, så att de se ut som terräng. Jag såg i Paris en målaren, en artist, som var mobiliserad, och han berättade, att han jämte ett antal yrkesbröder sedan krigets början egentligen icke fått göra något annat än måla meter och meter, ja kilometer och kilometer tältduk, så att den skulle se ut som fält, skogar, ja till och med som skyttegravar, uppfifrån sett naturligtvis. Man gör kanoner av trä och ställer upp dem, där man tänker att fienden möjligen skulle kunna lista ut att ett batteri står och beskjuta det. Men de verkliga kanonerna målar man som träd eller bukar eller stenar eller täcker över dem, så att de ej skola synas. Jag passerade själv mer än en gång förbi batterier - i överkastnat naturligtvis - utan att lägga märke till dem alls, så att man påpekade att vi gått tätt förbi dem. Jag såg på ett ställe en

långakjutande skeppskanon, som hade till uppgift att ~~svenska~~ svenska mil järifrån trakassera en tysk gods- och ~~för~~ sejärnvägsstation, så helt och hållet nedgrävd i marken, ~~att~~ endast mynningen stack upp som ur en grop. Och bakom ~~på~~ vore underjordiska logement för karlarna som bemannade ~~kanon~~ nen, rätt komfortabla för resten med bord, hängmattor, hyl-
lor och på hyllorna böcker, allt detta under jorden. I en halvt sönderskjuten by eller mindre köping bodde armébefäl-
varen med sin stab i en bondgård. Jag talar nu inte om gene-
ral joffre, överbefälhavaren, utan om den general som komman-
derade den armé besöket gällde, den fjärde armén. Genom ett
nät av telefoner stod han i förbindelse med varje truppför-
band, regemente, inom sin armé och alla dess ställningar ända
fram till främsta skyttegraven. Överallt spelade telefonen
in. Varje batteri har sin apparat med ledning fram till ob-
servatören på fronten längst fram. Varje skott bedömes av
denne observatör, som telefonerar till batteriet och inberät-
tar hur det träffat, varefter skjutningen sedan rättas. Jag
var själv närvarande, när ett batteri av den s.k. 75:an, ~~den~~
berömda snabbskjutande franska fältkanonen, riktades in. ~~Det~~
var mannen i telefon som gav order, och det blev att skjuta
4 till 5 skott, innan man visste, att nu träffar det ~~precis~~
där man vill träffa. Det var en underlig känsla för ~~främja-~~
gen från ett fredligt land och med fredliga ideal att ~~stå in-~~
för dessa lugna, vänliga artillerister, alltid med cigaret-
ten i mungipan, bakom en liten idyllisk småskog och veta, ~~att~~
vad de gjorde och vad jag bevittnade var att förvissa ~~sig om,~~
att när skjutningen om någon stund på allvar tog vid, ~~skulle~~
de verkligen lyckas åstadkomma största möjliga död och ~~för-~~
ödelse någonstans bortom den idylliska småskogen.

Ju längre fram vi kommo på vår väg över denna ~~zon,~~ breda
breda landskapsremsa uteslutande upptagen för militära ~~mål,~~
mål, desto mer närmade vi oss naturligtvis de linjer ~~där~~
verkligen kämpar, de linjer där man längst fram har ~~kanske~~

bara några få meter till den främsta fientliga skyttegravslinjen. Tyskarna hade i Champagne före slaget i slutet av september synnerligen starkt befäst sig i två olika ställningar, den ena bakom den andra och med 3 till 4 kilometers avstånd mellan bägge. Den främre ställningen var den största. Den bestod av ett fermligt nät av löpgravar och skyttegravar förbundna med varandra överallt och på sina håll bildande verkliga komplex, liksom en labyrint, ytterligare förstärkta med sandsäckar, pansartorn, mitraljörer och rikligt försedda med skyddskamrar, djupa källare flere trappsteg ner bakom skyttegravarna eller i förbindelse med dem i jorden, och där soldaterna kunde gömma sig, om bombardemanget och beskjutningen av skyttegravslinjen blev outhärdligt, naturligtvis med den ohälsiga risken att i dessa kamrar bli levande begravda, om någon bomb råkade explodera så illa till.

Vi få alltså här lära oss att skilja på skyttegravslinjerna, den första, den andra, den tredje. Här var det ända till fem efter varandra och likväl blott utgörande en del av ett helt. Men detta hela, som självt utgör den främre tyska försvarsställningen, togs hel och hållet med storm och på en enda gång, när fransmännen efter ett kraftigt artilleriinslag morgonen den 23 september ryckte fram. Mellan de fem skyttegravslinjerna voro överallt fält av taggtrådsstängsel från 15 ända upp till 60 meters bredd. Ni förstår: skyttegrav, taggtrådsregion, skyttegrav, taggtrådsregion, och det hela bildande den första tyska försvarsställningen. Den andra bestod däremot endast av en enda utomordentligt väl befäst skyttegrav med en reservgrav bakom. Båda ställningarna voro byggda bakom en sluttande terräng, så att krönet av kullarna endast voro besatta med observatörer och väl dolda mitraljörer, och en angripare måste således först komma upp för kullarna eller den svagt sluttande terrängen. Man förstår ju fördelen av att ligga bakom och osynlig i det längsta. Mellan ställningarna n:r 1 och n:r 2 var den 3 till 4 kilometer bred

770

terrängen ytterligare genomvävd med taggtråd, och ~~den~~ delen av det fientliga artilleriet var där placerat. ~~Den~~ zonen togs också liksom den allra största delen av ~~den~~ befästa ställningen vid offensiven den 25 till 28 ~~september~~.

Det gör ett oerhört intryck, när man går fram ~~över~~ denna väldiga terräng, genomplöjd, genomgrävd som den är, översållad av taggtråd, järnskrot och granatskärvor, ~~tätt~~ tätt som maskrosor på ett fält om våren, och grop bredvid grop efter min- och granatexplosioner. Vilket slöseri ~~med~~ materiel och med kraft, vilket oerhört arbete med vilket tusen sinom tusen människor sysselsatts sedan veckor och ~~da-~~nader. Och detta, som jag såg, var ju ända bara en detalj på en enda av de många fronter, som i närvarande stod ~~binda~~ binda miljoner av Europas manliga befolkning. Så långt ögat blickade fram fanns icke ett grönt strå på dessa fält. Den kritbängda marken var plöjd och uppriven av artilleriets eld, ~~och~~ den icke genomgrävts kors och tvärs av människohand eller av artilleriets tunga hjul. Där skogen vuxit fanns ~~ingen~~ ingenting annat än splittrade bedrövliga spillror av stammar ~~eller~~ stubbar. Nakna grenar tycktes hota himlen, som om de ~~skriade~~ i förtvivlade åtbörder skriande ut själva naturens protest mot vad som här skett.

Jag minns en afton vid fronten. Solen gick ned ~~med~~ les blodröd, spöklik i diset över den öken där vi, ~~en liten~~ flock vandrare, tågade fram. Omkring oss var det ~~tyst~~ tyst, ~~och~~ avstånd ~~mullrade~~ mullrade kanoner, men vi hörde dem knappt längre, ~~och~~ örat vänjer sig fort. Här och var på avstånd strövade ~~en~~ ka soldater omkring för att plocka upp vad som ännu ~~ligger~~ efter offensiven, gevär, kaskar och andra persedlar. ~~De~~ hade man redan begravt. Det är ju givetvis det ~~första~~ som sker. Och likväl, ännu dröjde den tunga, vämjeliga ~~luft~~ över dessa fält. Då och då kom en starkare pust ~~med vinden~~. Jag tänkte på den store franske målaren Dorées illustrationer till Dantes helvete, och det föreföll mig, att ~~ingen~~ ingen

varit så beklämmande, så hemsk som det dödens landskap över vilket jag själv vandrade. Då grep någon min arm: ~~och~~ vad Ni trampar på! Och ur jorden alldeles intill min fot stack en människoarm i en tysk uniformstrasa fram. Den redan förtorkade bruna handen krökte sig som i en ångest. Här, förklarade officeren som gick bredvid mig, hade tyskarna en särskilt stark trekantig fästningskomplex skyddad av en flere meter djup minigrav; den blev alldeles jämnad med marken, och här under våra fötter ligga säkert massor av döda människor, kanoner, mitraljösser, ammunition.

Om den franska offensiven berättade för övrigt officerarna en hel del. Deras älskvardhet och outtröttliga tålmodighet mot alla frågor, av vilka säkert många voro ganska dumma, äro värda all honnör. På kartor fick jag tillfälle att studera hela anfallets teori. Varenda bit av löpgravarna på den fiendliga sidan voro nog utritade. Det är svårt att ha hemligheter för varandra, när aeroplanspanare äro uppe varenda dag med fotografiapparater och man till och med har automatiskt fungerande fotografiapparater, som fästas på ett slags drakar, sådana där som pojkarna bruka ha att leka med, fastän naturligtvis något mer inventiöst konstruerade. Tyskarna visste naturligtvis också, att ett angrepp förbereddes. Fransarna hade de senaste veckorna genom ett system av löpgravar grävt sig allt längre fram mot den punkt varifrån anfallet skulle ske. 50000 å 100000 man skulle på en enda natt föras fram för att gå till storms, efter det artillerielden gjort undan sitt arbete. Vad artillerielden hade att göra var följande. Ett oavbrutet bombardemang av de tyska ställningarna på alla punkter, icke minst där förstärkning eller förplägnad kunde tänkas gå fram. Man skjuter således mellan den första och den andra, den andra och den tredje, den tredje och den fjärde skyttegravslinjen o.s.v., så att varje skyttegrav blir isolerad för sig, vilket naturligtvis utom trycket av detta våldsamma bombardemang verkar högst demoraliserande. Man skju-

ter sänder de underjordiska kamrarna, och icke minst har artilleriet till uppgift att smula sönder de kompakta ~~lagstrids~~ regionerna och även de rader av en sorts knivar i sarforn som ställas upp framför skyttegravarna, och vilket allt infanteriet helt enkelt icke kan storma över, såvitt man icke vill offra så mycket folk, att de levande till sist kunna gå fram liksom över en brygga av döda. Så har det i Sverige av en officer som varit vid tyska fronten berättats, att tyskarna vid några tillfällen handlat. För fransk uppfattning vet jag, att ett sådant slösande med människomaterial ter sig som en styggelse. Det påminner mig om följande belysande historia, som jag skall be att få berätta i förbigående.

När jag passerade Berlin på resan ut, träffade jag där en tysk, men vilken jag resonerade om kriget. Han berättade då bl. a., att vid krigets utbrott hade en frikår bildats av cirka 25000 unga tyskar under varnpliktsåldern. Man hade först vägrat att taga emot dem, men hur det var hade de fått komma ut. Dessa unga män voro med, när kejsar Wilhelm hade befallt, att Yserfloden inom viss tid och till varje pris skulle överskridas. De stormade fram, och av de 25000 ~~yr-~~lingarna kommo icke mer än 3000 till 4000 levande tillbaka, utan att företaget ändå lyckades. Jag berättade denna ~~ö-~~skräckliga episod någon tid senare i ett sällskap i Paris. Bland sällskapet medlemmar var en officer, och när jag ~~ut-~~ut, sade han stillsamt: ja, detta är sant; jag har sett ~~aca-~~sa 25000 unga män; jag var själv med på andra sidan med ~~en~~ mitraljös, som mejade ned dem. De två eller tre första ~~delar~~ kommo sjungande, barhuvade och utan vapen som en sköld ~~för de~~ andra. För mina ögon sågo de ut som barn, så unga voro ~~de~~. Jag har aldrig sett något så skönt, om man så vill, ty ~~det~~ ~~är~~ ju hänförelse bakom, men på samma gång någonting så hemskt, en förfärligare uppenbarelse av vanvett. Så talade den franske officeren. Och säkert är, att det franska övernå-~~st~~let icke anser det tillåtligt att på detta oerhört gryma ~~vis~~

pressa hjältemodet bortom dess yttersta gränser. Jag har i Frankrike mer än en gång hört den tyska härledningens principer på denna punkt betecknas som ett utslag av en nästan obegriplig råhet i uppfattningen om vad människoliv betyder.

Det har icke behövts så brutala moment för att uppvisa bara det hjältemod som bor i den franske soldaten, eldad som han är av den enda idén, att fienden trampar hans fädrens jord och att han icke får unna sig någon vila, förrän han drivit bort inkräktaren och försäkrat sig och sina efterkommande om fred utan risker från någon pansrad näve.

Den 23 september kl. 9 på morgonen gavs signal till anfall, och alla som en man störtade fransmännen fram. Otaliga historier ha berättats från den dagen. Redan kvällen följande visste nästan varje soldat, att äntligen skulle han få bryta den långa stillheten i skyttegravarna och nästa morgon försöka gå fram och taga dessa nästan ointagliga tyska ställningar. Varje soldat hade fått del av general Joffres dagor-der. Det är ett drag som bestämt genomgår hela den franska armén, och det är det personliga initiativet och den personliga medvetna viljan hos varje befäl och enskild man. Från slaget i Champagne berättas i den officiella redogörelsen, att vid några tillfällen manskap gick fram utan något befäl. En avdelning på 300 man, vars alla officerare och underofficerare gått förlorade, erövrade mot aftonen en skyttegrav. Som de hade fienden i flanken kunde de icke hålla sig där utan måste under natten utrymma graven. Men nästa morgon beslöto de efter överläggning att skynda fram igen efter att ha samlat ihop handgranater och ammunition. Alltjämt utan order och utan befäl erövrade de på nytt skyttegraven och höll den så gått som hela dagen, tills man märkte deras belägenhet och kom dem till hjälp.

Vid ett annat tillfälle under samma dag togas en del tyska fångar på en punkt. Några fransmän skulle nu detacheras och föra fångarna bakåt. Men ingen ville. Alla ville endast gå framåt och söka erövra några meter eller kilometer

till av fosterjorden. Då föreslog en officer, som anmodats men icke ville utföra uppdraget, att man skulle fråga ~~tyckerna~~ na, om de icke ville helt beskedligt gå ensamma bakåt och anmäla sig som fångar, när de träffade på någon trupp. Vilket också skedde.

Av mina intryck från fronten står kanske intet, nej säkert intet klarare och vackrare kvar än det av den franske soldaten själv. Det gör ett mäktigt intryck av seg och tålig kraft att se trupperna därute. I den nya gråblå fältuniformen, litet ljusare och litet gråare än vår hästgardesuniform, förlora de sig på ganska kort avstånd nästan alldeles bort i terrängen, tack vare den ofta litet disiga blåaktiga luften, som är utmärkande för det nordfranska landskapet. Oupphörligt såg man därute infanteriavdelningar, som förflyttade sig hit eller dit. Plötsligt dök de upp bakom någon av landskapets böljande linjer och tågade fram med en rytmisk böljerörelse, som kom dem att än mer smälta in i det hela. Jag glömmer icke dessa brunbrända, allvarliga, väderbitna ansikten, dessa medvetna och energiska uttryck. En gammal klok ras. Med sina ibland litet ovärdade, något nedhängande svarta mustascher och de nya fältkaskarna, som framkalla bilden av medeltida huvudbonader, gjorde dessa soldater ~~alla~~ på mig det intrycket, att jag som i en dröm såg korstågens krigare komma förbi mig. Det må nu vara, att det för mig ~~var~~ ett personligt, ett estetiskt intryck, men det ligger något där bakom som är verkligt. För den franska soldaten är det fråga om, icke att erövra makt, icke att spränga ut Frankrikes gränser på andras bekostnad, icke att göra sitt land eller sig själv märkvärdigare eller större än förut. Han slåss verkligen för ett ideal. Han slåss för att bryta ned makter som han fattat som onda, makter som satt sig ~~för~~ rätt, makter vilkas berättigande i världen hans intelligens och hans känsla provat och förkastat. Det är icke ~~prat~~ att tala om att Frankrike slåss för ett ideal, när varje dess

soldat som förmår tänka - och fransmännen äro sannerligen icke något sömnigt släkte - fattat sin uppgift såsom varande en uppgift icke bara i fäderneslandets utan i mänsklighetens tjänst. Detta är någonting stort, och det giver kraft. Det är det som immerst givit och giver Frankrike dess underbara inre styrka i den svåra kampen.

Och detta utan alla fraser. Jag har träffat och talat med ett stort antal soldater eller officerare, som kommo direkt från slagfältet, och alltid har jag fått samma intryck av absolut anspråkslöshet. Jag såg dem vid fronten. Soldaterna artiga - denna beundransvärda helt naturliga franska artighet som den enklaste av folket där kan visa - verkligen artiga, belevade, vänliga, hyfsade trots månader av fältliv och isolering vid fronten. Jag hade med mig en stor låda cigarrer, och jag bjöd av dem var helst jag mötte några soldare, kring batterierna, fältköken o.s.v. Och det var ett nöje att taga emot deras tack och se huru ingen tog mer än en cigarett, och om två råkade följa med, så betraktades det icke som god pris, utan den andra överlämnades genast till en kamrat. Alltid skönjdes detta sinne för rättvisa, som är all belevenhets djupaste grund. Intet flin, inga dumma anmärkningar till den ensamma kvinnan härute, där de icke sett en kvinna sedan månader, kanske sedan krigets början. Det var ingen förvildning. Jämvikt och mod att gå vidare, det var vad som präglade varenda en.

Gott humör saknades icke heller. Jag kommer ihåg, att vi en gång plötsligt fingo se en stor tysk soldat i pickelhuva och allt som hör till den tyska uniformen. Han kom gående framför oss bakom en förskansning. Det såg mycket besynnerligt ut. Officeren som var med oss ropade efter honom: "Vem är Ni, vad gör Ni här?" "Jag är en representant för Hans Majestät Kejsaren av Tyskland", blef svaret. Och runt omkring brusto alla soldaterna ut i skratt; det var en av dem själva som hade klätt ut sig.

Följande berättades mig från en gatustrid i en by. Gatan formligen sopades av den tyska elden. En liten trupp fransmän kom varken fram eller tillbaka utan stod på ömse sidor om gatan tätt tryckta efter husväggarna i väntan på att förstärkning skulle komma, som dröjde, så att situationen var nästan förtvivlad. Men det tappra, goda humöret, fransmännens urgamla arvedel, var icke borta för det. Från den ena sidan ropade en kraftig stämma till den andra: "Sträck ut handen och känn efter sådant drag det är". Från andra sidan svarades ögonblickligen: "Vad säger du? Kom över hit och säg vad du vill. Vi kunna icke höra, ty här är så bullersamt".

På ett sjukhus i Paris råkade jag en ung sergeant, som för min räkning var nog vänlig att skriva ned berättelsen om det tillfälle, då han blev sårad. Han hade gång på gång utmärkt sig och betraktades av de andra som en hjälte. Men man får leta efter en mer anspråkslös skildring än den han skrev ned. Och jag vill läsa upp några utdrag ur den. "När vår tur kom att storma, befann jag mig just bredvid vår kapten. I en lugn och fredlig ton gav han oss order och var själv samtidigt eller före oss uppe på krönet av skyttegravarna, beväpnad endast med en gul käpp som han svängde över huvudet. Vi äro på vänstra flygeln, och framför oss ligger en litet uppåt sluttande terräng som vi skola storma. Kulorna vina om oss, men vi endast skynda framåt. Ett ögonblick ser jag åter kaptenen framför mig alltjämt i spetsen för sina män. Sedan ser jag några figurer plötsligt resa sig från marken och kasta vapnen från sig. Det är tyskar, ett 20-tal, vilka vi tillfångataga. Men bakom resa sig nya och försöka fly. Jag skyndar med mina kamrater att förfölja dem. Vi komma förbi skyttegrav efter skyttegrav. I botten på en grav står en tysk soldat med lyftat gevär och siktar på mig. Hastigt sänker jag bajonetten, och han kastar då ögonblickligen sitt vapen och ger sig fången. En av våra soldater får föra honom bakåt. Hastigt skyndar jag vidare med mina kamrater mot krönet som

fienden just lämnar. Emellertid ha våra leder gläsnat betänktligt. Utan att märka det vi ha tillryggalagt 500 meter, och vi kunna icke fortsätta. Plötsligt faller en korpral som befinner sig bredvid mig. Elden är nu alldeles förskräcklig framifrån och från sidorna. Hur är det med dig, frågar jag korpralen, och då han klagat över smärtor i underlivet söker jag hjälpa honom. Jämte en kamrat lyckas jag lägga honom bekvämt till rätta. I samma ögonblick får min kamrat en kula genom halsen, och han faller. Jag fortsätter att sköta den sårade utan en tanke på fara. Men så är det min tur. Jag får liksom en elektrisk stöt och faller framtupa. Det känns som om hela kroppen drogs samman och karnorna komma uppåt nacken. Jag känner också efter hela ryggen en blodström. Annars är det ingen fara med mig, och jag börjar åter prata med kamraterna. Med korpralen är det däremot illa, och jag lovar honom, att när natten kommer skall jag krypa efter hjälp. Men kl. är endast 6 på morgonen. Korpralen håller mina händer och säger att han dör. Han ber mig hälsa hans hustru och säga henne, att han gjort sin plikt. Jag försöker muntra upp honom, men snart blir hans röst svagare. Två gånger ropar jag hans namn, och han svarar: "ja, här är jag". Så rossljar han några minuter, och så är det slut. Jag ber en annan kamrat, som är osårad och ligger alldeles bredvid oss, att täcka över den dödes ansikte. Vi måste alla vara stilla, ty kulorna vina och jag tror att man siktar på oss, när vi röra oss. Jag börjar nu bli mycket, mycket trött. Då och då kommer det blodlevar i min mun. Jag frågar vad klockan är. Jag tror hon är 3, men man svarar att hon är 1/2 9. Så långt vår sergeant, som vid nattens inbrott lyckades släpa sig tillbaka till den franska ställningen. Han hade fått en explosiv kula, en s.k. dumdukula i ena skulderbladet, och denna hade nästan söndersmulat detta. Jag träffade honom som sagt på sjukhuset i Paris några månader därefter.

Det var för övrigt intressant och ståtligt, det intryck man i allmänhet fick från sjukhusen. Så litet klagan. Jag hade fått lov att besöka ett av militärsjukhusen och komma och gå som jag ville och samtala med de sårade. Jag minns en ung parisisk arbetare, som hade förlorat båda benen. "Det är skada på en sak bara", sade han, "jag tyckte det var så roligt att dansa". Jag talade en dag i en hel timma med en annan ung man, som låg förlamad i hela ^{hela} kroppen efter ett skott i ryggraden. Stackars gosse. Solen lyste på hans bleka ovanligt vackra ansikte, och doktorn berättade, att han, den sjuke, på morgonen nyss hade varit utom sig av glädje, då han för första gången fått stiga upp och stödja sig på ett par kryckor. Före kriget var han verkstadsarbetare och hade det bra, nu ett vrak. Och likväl så vänligt förekommande mot främligen. Ack, om jag vågat skulle jag kysst hans tårda hand. Men kanske han icke ens skulle ha förtått min känsla, så anspråkslöst var hela hans väsen. "Ser Ni", sade han när vi talade om kriget, "det är hårt att det måste bli som det blev; men var säker, att ingen kommer att ångra att han gick ut, om det bara blir någon ändring, om det kan bli trygghet i världen". Han sade icke bara i Frankrike; han sade verkligen i världen. Och det låg icke något skryt i den formuleringen, bara liksom en ansvars-känsla, liksom en ^{hos honom} förnimmelse, den enkle mannen i ledet, att nu hade Frankrike fått något mer att svara för, något mer än sig självt. Det var vackert att möta den känslan, och så enkelt den kom fram. När jag på sjukhuset talade om för de sårade, att jag var en främling rätt långt bortifrån, som beundrade deras land och dem själva, så lyste deras ögon så barnsligt gott. Men det var ingen som icke svarade mig, att själv hade han ingenting gott gjort, men att det var roligt, om man borta i främmande land skulle få reda på att gamla Frankrike stått på sig.

Jag har hört av folk som komma från Tyskland, att soldaterna där högst ogärna tala om kriget och vad de där varit

ned om. Något dylikt intryck får man icke i Frankriket. Jag träffade oupphörligt folk som kom från fronten, och det var icke svårt att få dem att berätta. En gemensam känsla band dem alla, åtminstone alla som jag råkade av olika samhällslager och olika partiåsikter, och det var avsky för kriget som sådant, det barbari för vilket alla innerst kände sig främmande. En ung bildad man svarade mig på min fråga, hur man kunde förmå sig att störta upp ur skyttegraven och rusa fram till ett bajonettanfäll. "Ser Ni", svarade han, "det kommer ett ögonblick, då man känner att man blir elak; men man är glad sedan när det är förbi." Nej, när man med ~~riktig~~het kan påstå, att ingen människa i Frankriket tänker på fred nu, så innebär det icke något förhärlikande av kriget eller någon lust att slåss i och för sig. Långt därifrån. Jag säger icke, att icke fransmännen, med sin förmåga att göra det bästa av var sak, rätt väl ackommenderat sig med fältlivet. Jag träffade soldater, som kommit hem på 6 dagars permission och som sade, att 4 dagar hade varit alldeles nog. Men varenda en därborta inser lugnt, nyktert, praktiskt, att kriget i och för sig är en fördömdelse och ett ovärdigt tillstånd. Det är bara det, att nu måste det lida till slut, och det synes mig alla där ha villigt gått in på.

Jag träffade i Paris en soldat som var hemma på permission - han var i det civila livet en ganska okänd publicist - och han berättade den episod ur krigarlivet, som på honom gjort det hemskaste intrycket. Det hade varit en månskensnatt, underbart vacker, sade han, och efter en het drabbning under dagen. Nu var naturen stilla, och människorna hade också lugnat sig. Kanonerna voro tysta för tillfället. Man kunde tro, att det icke alls var något krig. Min sagesman fick lust att taga sig en promenad ut på fältet för att vara sig själv och samla sina tankar. När han kommit ut på fältet märkte han emellertid, att där försiggick någonting. Han gick närmare och såg då figurer göra sig. Det var territorial soldater eller som vi här skulle säga, landstormsmän, och de

hade grävt en 10 meter lång och ett par meter bred grop. ~~och~~
och två med en bår emellan sig gävo de sig nu ut för att ~~göra~~
upp de döda runt omkring. Min sagesman stod och såg på ~~dem~~,
huru de kommo tillbaka till gropan, som öppnade sig där i
det vackra idylliska månskenet, och så gjorde en rörelse med
händen, en knyck på håren och dess innehåll stälptes i gro-
pan. Så bort med båren igen att söka nya människospillror.
Jag glömmer aldrig den synen, sade han, de tyska karlarna ~~och~~
gjorde sitt värv, de döda som vräktes ned i gropan med en
knyck på håren. Somliga hade stelnat i sittande hopkrupen
ställning, andra vore sönderskjutna i bitar, några med för-
vridna anletsdrag, några med utsträckta armar, några hade
gripit om varandra så hårt, att man icke kunnat skilja ~~dem~~
åter. Alla lika: knyck ned i gropan. Och omkring allt
detta den stilla naturen i månskensnattens ljus och skönhet.
Jag frågade mig för första gången med fasa: vilken värld
lever vi väl egentligen i? Och vad är dess mening i nuvarande
tid? Därpå slog han bort det och berättade andra historier.

En av dem tror jag, att jag vill relatera här, såsom
änna en illustration till krigets grymma lek med människolivet.
Min sagesman hade haft en regementskamrat, som han så ~~snar~~
om blivit mycket god vän med sedan krigets utbrott. Vid en
attack träffades kamraten av en kula, som i profil gick ~~ige-~~
nom både ögonen. Den olycklige mannen irrade sedan omkring
under 8 timmar på slagfältet mitt i kulregnet, blind och ~~med~~
ansiktet översköljt av blod och som genom den besynnerligaste
nyck utan att träffas av en enda kula mer. Slutligen kom han
till den fördjupning i terrängen, där hans löjtnant tagit
plats. Denne ropade hans namn och sade: "Kom hit till mig,
var icke galen och gå där ute mitt i skottlinjen". Han ~~kände~~
tydligt igen ~~rosten~~ och svarade: "Se, jag har tappat mitt
gevär, och nu söker jag efter tändstickor, ty här är så ~~svårt~~,
och om jag icke finner mitt gevär, så kanske jag får ~~ärstat~~".
Då förstod löjtnanten, att den olycklige blivit rubbad till
sitt förstånd. Med fara för sitt eget liv sprang han upp,

fick tag i den olyckligen och förde honom till närmaste provisoriska förbandsplats samt befälde honom att hålla sig stilla. Striden pågick. Mattan kom. Man vet icke var som hände, men från och med stunden för det provisoriska bandet har ingen människa sett mannen. Han var bara försvunnen. Hur gav han sig iväg igen? Kom han in i de tyska linjerna? Man vet ingenting. Det är möjligt, att det inre mörkret alldeles sänkte sig över honom, så att han glömt sitt namn och icke kunnat göra reda för vem han var. Sinnesrubbad och blind. Det står ibland på listorna över sårade och döda intill något namn det enda ordet: saknad, försvunnen. Han hör till dessa försvunna, ett äde bland hundra tusen.

Det var en fråga jag ofta ställde till de mobiliserade - jag råkade dem icke bara på sjukhusen utan i familjerna, där jag var tillsammans med permitterade krigare, vid fronten o.s.v. - nå men säg mig, känner Ni något hat till den fiende Ni nu bekämpar? Detta spørsmål om hatet, krigets förskräckligaste sådd, låg ju nära till hands för oss som icke behöva hata någon, och jag vet, att det åtminstone sagts, att man i Tyskland i stora kretsar icke kände något hat till Frankrike, snarare trots allt en sorts vänlig uppskattning. Svaren jag fick i Frankrike voro ganska olika. Några sade - men icke de flesta - hat, nej man hatar icke vid fronten; man vet, att de andra ha det lika svårt, det är de civila som hata. Andra svarade - och de voro redan flera - i början hatade vi icke, men sinnena ha förbittrats mer och mer, det är sant, sedan man fått veta, huru tyskarna foro fram i Belgien och våra egna norra provinser, och så efter Lusitania och efter giftgasbomberna. Om de bara ville slåss hederligt efter vedertagna regler, så skulle vi visserligen icke tycka om dem, som bragt kriget över oss, men likväl icke hata dem. De flesta svarade: man hatar icke folk som begagnar sådana krigsmetoder som de gjort. Man vill bara besegra dem, om det så skall kosta hjärteblodet, och

sedan aldrig ha med dem att göra, De må leva i frid, det missuppa vi dem icke, men må de aldrig sedan ~~mer~~ efter 1914 försöka närma sig oss. (Handklappningarna från ~~shörarna~~.) Jag tror verkligen, att dessa sistnämnda företrädare icke så litet av en allmän mening, Hatar gör man icke i Frankrike, såvitt jag kunnat finna, om med hat menas ständiga skymford, hatsånger, överdrifter. Fransmannen är i högsta grad bon enfant. Han är visserligen lidelsefull, men icke långsint. Det är ganska lätt att stämma honom god igen efter vredesmod. Hade Tyskland kunnat förmå sig till en godartad politik i Elsass-Lothringen, d.v.s. avstå från att fullfölja försöken att utrota den franska kulturen där, så torde utan tvivel ett godartat förhållande också till Frankrike kunnat komma till stånd. Den tanken har jag fått bekräftad av ett antal politici, som jag resonerat med om denna sak. Och när nu kriget bröt ut, skulle Frankrike ha tagit upp den kastade handsken såsom från en ärlig motståndare, om icke Tyskland från första dagen genom neutralitetsbrottet mot Belgien upprört hela den franska nationen rent av i dess innersta, och såvida icke den tyska krigföringen från krigets första skede tagit sådana former som fallet blev.

Jag kom själv personligen i direkt beröring med ~~en~~ ett säga svallvågorna av den tyska framfarten vid två särskilda tillfällen, bägge under min resa till fronten. Det ~~var~~ var, när jag första gången såg en nedbränd by i Champagne, en liten fattigmans by bebodd uteslutande av småfolk, småbönder och arbetare. Man har ju sett så mycket bilder av ruiner och förstörda byar sedan mer än ett år tillbaka, att sinnen kunde tänkas vara litet blaserade på den punkten. Men sann- nerligen, ingenting liknar verkligheten, när man plötsligt - och en vacker solskensmorgon var det också - befinner sig mitt på bygatan och har rader av förbrända tomter på ömse sidor om sig, här och var en mur eller ett skorstensrör som ensamt sticker upp; men de flesta husen ha rasat ihop till gras- sten- och murbrukshögar, utan hopp att kunna re-

sa sig igen. Och så därinnanför ibland resterna av fattigmans bohag, förkolnade bitar av möbler, järnskrot m.m. Det var ett par tio-tal kvinnor och barn kvar i byn. Gud vet hur de kunnat packa ihop sig i ett eller annat rum som blivit skonat. Jag språkade med en av kvinnorna och frågade, hur det hela hade gått till och varför byn hade bränts. Hade någon skjutit på soldaterna, hade franc-tireurlegenden åter varit framme och spökat? Nej icke ens det. Tyskarna hade varit några dagar i byn och gjort så stora rekvisitioner, som verkligen voro omöjliga att tillfredsställa. Alla byns manliga invånare voro mobiliserade. Det var endast kvinnor, barn och några åldringar hemma, och även av dem hade många flytt. Man var fullkomligt skräckalagen och vågade i varje fall icke mucka, vad som än begärdes. Så kom slaget vid Marne hösten 1914, och tyskarna måste hastigt retirera. Då var det de tände eld, om av hämnd eller för att vi icke fullgjort deras rekvisitioner vilket var omöjligt för oss, det veta vi icke. De borde själva förstått att vi icke kunnat det, ty det finns väl fattigt folk bland dem också. De sprungo ur hus och i hus, berättade hon. Oss kvinnor hade de befallt att ställa upp oss utefter en vägg, och så hade de ställt en soldat att bevaka oss, medan de andra kastade in halm i huset och tände på. Hos värdshusvärdens plundrade de; det var det enda ställe där något fanns att taga, och värdshusvärdens själv var borta. Först plundrade de den övre våningen, så tände de på den. Sedan plundrade de bottenvåningen, tills det blef outhärdligt att vara där. När de sedan lämnade byn, hade de lämnat flere stycken bodyner med brännbara vätskor efter sig. Så väl hade de varit försedda. Det var kvinnans berättelse. Hon avgav den utan någon färgläggning, utan några starka ord, ja till och med utan bitterhet såsom något alldagligt. Det enda hon fäst sig vid, sade hon, var att hon tyckte, att den tyske soldaten som vaktade henne såg så elak ut. Hennes berättelse bar trovärdighetens prägel, och runt omkring mig

hade jag ju bevis på hennes ords sanning.

Den andra vitnesbördet var i Chalons. När jag kom dit, tog jag in på ett hotell, fick ett rum och ringde på städerskan. In kom en liten helt ung svartklädd kvinna. Då hon hade en bindel om hakan, frågade jag henne om hon hade tandvärk. Ack, madame, vad bryr man sig om tandvärk, då man genomgått vad jag gjort. Så berättade hon, att hon var från Suittes. När fienden nalkades, beslöt familjen att fly från sitt hem. Kvinnans man var mobiliserad. De hade varit välsituerat folk och vågade därför icke stanna, ty det var genomgående att fienden först plundrade de hus där det bästa fanns att ta. Hastigt samlade de ihop litet mat och kläder i knyten och gävo sig iväg landsvägen fram. Ibland dem var även den gamle 80-årige farfadern. Efter några timmar upptäckte de flyende, att farfadern icke längre var med. Han hade i hemlighet vänt om och gått tillbaka till huset, som han själv byggt upp. Man beslöt då efter överläggning att låta honom följa sin egen vilja, och man förstår ju att han, över 80 år som han var, icke kunnat uthärda tanken att lämna sitt hus. Vi hörde sedan icke av honom på 3 månader. Tyskarnas ockuperade trakten, och man visste ingenting om farfaderns öde. Slutligen kom underrättelsen. Den gamle 80-åringen hade av fienden blivit levande innebränd i sitt eget hus. Hela hans egendom, ~~och~~ han varit ensam kvar orkeslös, sjuk och givetvis vapenlös, var jämnad med marken.

Den unga kvinnans berättelse gjorde ett starkt intryck på mig, och jag beslöt att vid återkomsten till Paris syssla något med frågan om den tyska krigsföringen. Jag hade ju hört åtskilligt därom, av vilket mycket naturligtvis måste vara rövarhistorier. Men vad som var sant ville jag ha reda på, icke för någon lust att rota i hemska och vidriga ting och krigets värsta avvigsidor, utan därför att det sades, att en princip, en skräckprincip låg bakom som gjorde, att den tyska härledningen under krigets första

månader formligen gav de värsta instinkterna inom armén fria tyglar, förmodligen i det bedrägliga hoppet och av det skälet att allt därmed skulle vara fort slut. Men det försvaret kan ur mänsklig synpunkt icke accepteras, och anklagelsen blir fruktansvärd, om den kan stödjas med bevis.

Jag skaffade mig i Paris tillfälle att sammanträffa med presidenten Cayettes "President de la cour" (?) något som här i Sverige kanske närmast motsvaras av presidenten i kammarrätten, i varje fall ett av den franska statens ansvarsfullaste ämbeten. Presidenten Cayettes var en av de fyra högt ställda och högt aktade män, som av den franska regeringen tillsattes att bilda en kommission för att undersöka de tyska excesserna. Jag hade med honom ett nära tre timmar långt samtal i hans ämbetsrum och gick jämte honom igenom alla hans papper, samlingar av fotografier och dokument i frågan. Först visade mig presidenten Cayettes en så här stor bunt papper, som utgjorde skriftliga angivelser och vittnesmål, ofta ganska detaljerade och många avgivna inför poliskommissarien, men som ändå av presidenten Cayettes och hans kolleger kasserats därför att de funnit dem otillförlitliga, när de själva undersökt varje fall. Vår utgångspunkt, sade han, är rent ut sagt misstro. Vi studera vittnenas personer och antecedentia. Vi förhöra och korsförhöra, vi jämföra vittnesmålen noga och se efter att uppgifterna om tider och platser stämma. Och vi underteckna intet med våra namn - vilka stå i god för uppgifternas sanning, eventuellt vid en framtida europeisk uppgörelse - förrän vi verkligen veta, att vi kunna stå för det och som hederliga män teckna detta namn. Och likväl, hur mycket ha vi icke fått ihop? Se här vår officiella rapport, två digra böcker, där vi kunna ansvara för att varje sida innehåller sanning. Och ändå ha vi icke kunnat publicera allt. Kvinnors blygsamhet har måst respekteras; olyckliga familjer ha bett att få slippa schavottera inför offentligheten. Av dessa

två böcker, vilka jag nu håller i mina händer, innehåller den ene berättelsen om den tyska invasionshärens framförelse i Frankrike månaderna augusti, september och oktober 1914, Märk väl, sedan är det slut med excesserna - vad det nu betyder på - sedan knappen att hastigt krossa Frankrike misslyckats. Här äro 471 beedigade vittnesmål rörande sig om inalles 215 olika fall på olika orter eller grupper av fall på samma ort. Och endast i Frankrike; det är icke tal om Belgien. Den andra boken innehåller 112 vittnesmål om franska civilfångares behandling i Tyskland. Det var det allra svåraste, sade presidenten Cayettes, för oss själva att se och tala med dessa olyckliga, förskrämda, nästan sinnesslöta stackars människor, kvinnor, barn och åldringar som plöjligt rycktes bort från sina hem och likt boskap föstes in i järnvägsvagnar och skickades in i Tyskland, utan att de själva eller någon annan kunnat begripa varför. Faktum i och för sig utgör för övrigt en flagrant och oförsvarlig folkrättskränkning. Och vilken färd. Den civila befolkningen från t.ex. packades in i lastvagnar så tätt, att det var omöjligt för någon att sitta, och under 78 timmar flugo de icke mat mer än två gånger. En kvinna har berättat, hur hon på en tysk järnvägsstation med sitt årsgamla barn framsträckt ropade till en Röda korsdam, som kom förbi på perrongen, och bad om litet vatten till barnet som höll på att dö. Damen vände sig om, såg på henne, svarade nej och gick vidare. Den berättelsen är icke upptagen i den officiella redogörelsen, ty det har ju icke kunnat ledas i bevis, att den tyska Röda korsdagen uppfattade vad som begärdes. Men jag frågar: vem uppfattar icke vad det är fråga om, när ett litet döende barn sträckes fram mot en?

När de olyckliga nu 1915 frigåvos över Schweiz, var det för dem något alldeles oerhört, och många vågade knappast tala mer. De vågade knappast tro, att de verkligen voro fria och att det hela icke var en dröm.

Jag säger icke, fortför presidenten Cayettes, att de civila fångarna överallt i Tyskland behandlades omänskligt. Vi ha vittnesmål av en helt annan art t. ex. från inrikesringslägret i Bayruth, där ingen anmärkning gjorts. Tvärtom har därifrån en gosse berättat, huru generalen - han var troligen fånglägrets kommandant - vid varje besök brukade klappa honom på kinden och säga till honom på franska: man måste ha tålamod mitt barn. Men i så mycket starkare relief framstår den folkskrattevidriga behandling alltför många av de andra fått undergå. T. ex. i Claffsburg (?), på vilket ställe ensamt 130 civila fångar avleds av umbäranden den korta tid av endast några månader som fångenskapen varade. Vi voro så svaga, berättade en, att många av oss knappast kunde stå upprätt på benen. Bättre var det nästan otänkbart att få. En gammal gumma hade i tre veckor varit sjuk och fått ligga på samma smutsiga halm. Eller i Perkin (?), där två personer, som vågade be om litet föda, blevo så brutalt slagna med bösskolvar, att de senare avleds. Sonen till en av dem, som sökte freda sin far, fick till straff här för att under 8 dagar två timmar om dagen stå bunden vid en påle ute i ur och skur. Detta straff synes ha varit mycket vanligt.

Jag frågade presidenten Cayettes, vad han menade om talet att tyskarna på sina ställen skulle ha metodiskt kuggat högra handen av alla gossar för att hindra dem att fullgöra värnplikt. Historien härom gick ganska mycket i Frankrike. Han svarade: jag tror icke på det, därför att jag icke sett någon gosse med högra handen avhuggen eller fått något sådant fotografi. Jag tror, att det hör till de många legender, som uppstå jag vet icke hur, liksom den om att de belgiska kvinnorna skulle ha stuckit ut ögonen på tyska sårade och som t. o. m. den tyska Vorwärts hade modet att undersöka och sedan konstatera, att den funnits vara osann. Vi, mina kolleger och jag, sade presidenten, gå som

jag nyss nämnde tillväga med den största skepticism. T.ex. i Lothringen mottogo vi ett mycket intressant vittnesmål av en fru N.N. från N.N. Hon berättade, att hon och hennes man och barn jämte hennes 78-åriga moder befunno sig i sitt hem, när den 16 oktober (sept.?) 1914 - en eld- och bloddag utan like i Lothringens historia - tyskarna kommit och slagit med bösskolvarna på husets dörr. Alla blevo som förlamade av fruktan. Men den gamla frun lugnade dem och sade: jag var med 1870; om man bara öppnar åt dem och är hygglig och giver dem vad de begära så är det icke så farligt. Gumman gick därpå själv och låste upp dörren. Men i samma ögonblick som hon öppnade den fick hon ett skott i bröstet och föll baklänges i mågens armar. Soldaterna trängde in i huset, och dess invånare flydde ut i trädgården medtagande gumman, som de lade i ett källand. Då soldaterna icke följde dem ut, vågade de smyga sig tillbaka, fick upp fönstret och lyckades få ut en kudde och ett stickat täcke. Kudden lade de under gummans huvud, och täcket svepte de om hennes kropp. Så dog den gamla frun. Strax därpå kommo soldaterna - det var bayrare - ut i trädgården, grepo mannen och fusilerade honom tillsammans med ett 30-tal andra män under omständigheter så vidriga, att jag icke vill upprepa dem här. Fru N.N. själv fick däremot order att bara ge sig iväg med sina barn. De flydde från sitt hem och kommo icke tillbaka till trakten förrän efter 3 eller 4 veckor. Då fick hon veta, att gumman blivit funnen skändad, stympad och med kläderna rivna från kroppen. Nåväl, sade presidenten Cayettes, trots att uppgifterna hängde väl ihop, vägrade vi att tro den. Fru N.N. hade icke själv sett modern, och man vet hur lätt en historia kan uppstå. På aftonen reste vi till Nancy, där vi dinerade hos mairén. Vi diskuterade då denna historia, liksom vi alltid brukade göra med de vittnesmål vi fått, icke minst ur psykologisk synpunkt. Då säger vår värd till oss: historien är sann; jag har en fotografi av gumman, Jag, som

talat här, har i min ägo en kopia av den. Den är icke av sådan art, att den kan publiceras, och jag vill icke ens visa den för vem som helst. Men gäller det, kan jag taga fram den.

Jag såg för övrigt hos presidenten Cayettes en hel del andra dylika aktstycken, förfärliga syner. Det finns en annan svensk, en statskyrkopräst, som också varit där sedan och inhämtat detsamma som jag och som väl också i sinom tid kommer att avgiva sitt vittnesmål. Jag träffade honom och talade med honom i Paris. Men om han bara håller sig till det talade, det tryckta ordet här, så är det en mara, en samskyldig pina att gå igenom dessa talrika förskräckliga sidor, där vittne efter vittne berättar vad som skett, utan kommentar och på det konstlösa, fruktansvärt exakta sätt, som är betecknande för allmogen i alla länder icke minst när det gäller att gå ed. Det fattas ingenting i registret: mordbrand och mord, plundring och stöld, våldtäkt och fylleri, över huvud taget tygellös framfart. Naturligtvis har det också funnits tyska trupper som burit sig hyggligt åt, så hyggligt som man kan begära i krig. Det synes i de flesta fall ha berott på befälet, huru de uppfört sig. Och däruti ligger just det fasansfulla, att tänka sig en ledning, som fattar sin uppgift på sådant sätt och begagnar sådana uppfostringsmetoder för att dana säkra soldater som det heter, och som verkligen anser sig kunna försvara sitt handlingssätt i dylika fall med maximen "c'est la guerre", ty hur ohyggligt kriget än är och säkert i alla tider varit, det finns medel som måste anses otillåtliga, åtminstone för dem som önska räkna sig till civiliserat folk och tillhöra en civiliserad mänsklighet. (Handklappningar från åhörarne). Man har här hos oss talat ibland om den tyska handboken "Kriegsgebrauch im Landeskriege". (Krigsbruk för kriget till lands), där rätten till yttersta våld hävdas som det barmhärtigaste, emedan det skulle göra kriget kort. Vi ha nu sett huru kort kriget blev, Men i varje fall intresserade det mig att erfa-

ra, vad den franska soldaten kunde vara försedd med för slags handbok eller instruktion. Jag förfrågade mig därför hos en officer, och efter några dagar fick jag mig tillsänd härvarande lilla volym, utgiven av krigsministeriet 1913 och innehållande regler för tjänstgöringen under krig. Vet Ni vad den innehåller? Bokens första del: allmänna rent militära regler. Bokens senare del: internationella rättsregler, avskrift av Haag- och Genèvekonventionerna beträffande skyldigheter gentemot fienden vare sig han är sårad, fången eller över huvud taget eljest i ens våld. Heder, säger jag, åt en nation, åt en stat som så söker fostra sina soldater. (Handklappningar från åhörarna).

Jag talade nyss om hatet, krigets bittraste mest svårutrotliga sådd, som ingen av oss kan tänka på utan sorg, var eljest våra sympatier må ligga. Det är emellertid om själva grunduppfattningen om vad som går an eller icke går an även i krig, som Frankrike står mest oförstående gentemot sin fiende. De förstå icke t.ex. slaktandet av 25000 män av landets blomma för att uppnå en tillfällig taktisk fördel. Ni minns historien jag berättade nyss. De förstå lika litet krigföringen sådan den blev i Belgien och i Nord-Frankrike. Tyskland har - vad som än eljest vunnits, det lämnar jag därhän - genom sin härutinnan visade djupt beklagansvärda taktik lyckats utså en indignation och misstro i Frankrike, som vi icke ha lev att bara kalla nationalhat, ty dessa känslor bottna icke bara i nationelle utan i rent mänskliga och för fransmannen naturliga och av honom som sunda ansedda instinkter.

Jag vill för resten icke längre uppehålla mig vid rysligheterna. Det var vid den punkten några personer i mitt auditorium avlägsnade sig förra gången, jag vet icke om det blev förstarkt för deras nerver. Dessa historier ha för mig här framför allt legat som den bakgrund, mot vilken vi bland annat måste se Frankrikes ställningstagande, sådant det också tyvärr efter kriget troligen ganska länge kommer att förbli.

Där stå principer mot varandra, och den, som har intellektuell eller moralisk smidighet nog, må försöka att fatta dem bägge.

Jag lämnar nu för min del Tyskland åsido och vänder mig åter till Frankrike ensamt. Frankrike. Just i dessa dagar har det ju gästats av en delegation svenska män. Jag utgår från ingenting annat än att de rest som turister som inbjudits, vilka begagna sig av en visad artighet. Jag selsätter mig icke med deras känslor och tankar, dem må de själva svara för. Jag tänker endast på Frankrike, som sträckt ut handen och bjudit. Ofta fann jag under min vistelse därute - jag som kom objuden och av egen drift - huru lidelsefritt och sympatiskt man där åtminstone bland mer initierat folk såg på Sveriges hållning under kriget. Man förstod, insåg våra svårigheter, vilket inflytande som här gjorde sig gällande i en ens eller andra riktningen och vad det kunde ligga för skäl bakom. Och man visste att uppskatta, att den neutralitet som proklamerades från krigets första dag sedan verkligen fast och ärligt hållits av vår regering. Det var som om man börjat komma ihåg de gamla historiska banden, vilka bundit dessa två gamla historiska stater vid varandra, och som om man menat, att det var ingen vänskap att skämmas för, låt vara att den nu är opolitisk. Det var en gammal bra vänskap med ett gammalt bra folk.

Jag har i min hand den skrivna berättelsen om det tapp-
ra 89:de infanteriregementets beundransvärda hållning under kriget. Vet Ni, frågade en officer, vad det 89:de är för ett regementet. Det är f.d. Royal Suédois, eller "Kungl. svenska" vilkas chefer på sin tid som en artighet mot Sverige voro svenska herrar och vars traditioner man aldrig upphört att erkänna. Jag erkänner - och det må synas barnsligt - att jag ofta ute vid fronten undrade, om jag någon gång skulle komma att möta en soldat med det numret på sin uniform och få trycka hans hand, trycka hans hand nu i en tid då icke längre kungadömenas ståt betyder så mycket länderna emellan, men då många

hjärtan hos oss gå till Frankrike som en av bärarne av det bästa europeiska kultur- och frihetsideal; som vi såsom fri och civiliserad nation icke kunna undvara. Jag träffade emellertid ingen därute som bar den uniformen eller det numret. I stället träffade jag vid återkomsten till Paris några av mina egna landsmän som gått i fransk krigstjänst. Och jag tror icke jag kan avsluta mitt föredrag med någonting vackrare än de ord jag fick av en av dem. Han var gift, hade barn och en god ekonomisk ställning efter att ha börjat sin bana i Paris som enkel arbetare. När kriget bröt ut, anmälde han sig som frivillig och är nu hemma igen, blind på båda ögonen träffad av en granatkärva, dekorerad med såväl krigskorset som militärmedaljen, den senare en synnerligen stor utmärkelse som han delar med endast en annan svensk, efter vad jag tror mig veta, generalen friherren Rappe som erövrade den 1870 till 1871. Jag frågade honom om anledningen till att han, som ingalunda föreföll mig vara någon äventyrlig natur, gått ut, och då svarade han mycket enkelt - jag ser honom så väl framför mig med de svarta glasögonen: "Det var en hederskänsla som tvang mig. Jag har Frankrike att tacka för så mycket, och jag tycker att jag måste giva något igen". Det är icke bara han som har Frankrike att tacka för mycket. Alla kunna vi icke och framför allt böra vi icke betala som denne svenske man gjort, men alla kunna vi begrunda, vilken dyrbar insats i hela den europeiska kulturen Frankrike gör, då det trots kriget och alla dess förråande inflytanden liksom dess förfärliga prövning förmått hålla sig rent från övermod liksom från ovärdig veklagan, förmått bevara känslan av att rättvisa och humanitet också ha realitet och den allra största inre betydelse. Frankrike som kommit alla belackare på skam, då det rest sig fullt av kraft, icke beroende på några utomordentliga materiella förutsättningar eller någon storartad sedan decennier samlad krigsberedskap utan genom makten av en verklig moralisk styrka. Vi här hemma långt från stridens

fasor, vi som älska att kalla oss själva hjältars ättlingar,
vi kunna sannerligen med tacksamhet begrundade detta, beundra
det och lära därav. (Handklappningar från åhörarne).

Rätt afskrifvet betyga:

H. Lückjen W. Hedman.